

OM GRUNDSKOLELEVENES SPRÅKLIGA FÄRDIGHETER

Då ett finskt barn börjar skolan, behärskar det talspråket. Det är barnets eget språk, som är personligt färgat; det kan vara intressant och växlande men också fattigt och ensidigt, outvecklat. Endel nybörjare kan också i någon mån tyda skriftspråk, endel läser flytande och det finns alltid sådana vilkas ordförråd ständigt håller på att växa tack vare böcker och barntidningar. Situationen är alltså helt normal, så här är det överallt där barnen kommer till skolan. I Finland sker detta i en ålder av sju år.

Finnen, också det finska barnet, tvingas att använda ett språk som talas av få för att uttrycka sina tankar. En finstalande människa är alltså globalt sett ett egendomligt fenomen, t.o.m. sällsynt. De allmänna lagbundenheterna i inläringen och talandet av ett språk, berör ju naturligtvis dock även henne.

Modersmålslärares klass kan språkligt sett vara ganska enhetlig. Klassen består t.ex. av 32 barn som alla talar genuin savolaxiska, eller av samma mängd barn i puberteten som talar en naturlig stadsslang med många hurtfriska ordvändningar. Men oftast består en klass av barn eller ungdomar, som på grund av sin hemmiljö, sina tidigare erfarenheter eller på grund av orsaker som hänför sig till personligheten lagt sig till med språkvanor av de mest olikartade slag. Dessutom är finskan i allmänhet och framför allt talspråket stätt i stark utveckling. Barnen återspeglar dessa förändringar på ett mycket fördomsfritt sätt.

Grundskolbarnet börjar omedelbart operera på modersmålet. Hon är visserligen inte själv medveten om att läraren genom att låta barnet lyssna och tala inte endast skapar kontakt till en ny liten människa, utan också bygger en språkbro för många kommande års behov. Eleven, som alltså redan behärskar talspråket ganska väl, hamnar hela tiden i situationer där hon måste koncentrera sig på att motta det talade, uttrycka sig själv och använda sig av ett större ordförråd.

I vår skola innebär grammatiken till en början att barnet använder modersmålet i så stor utsträckning som möjligt. Den finska förstaklassisten är inte alls alltid snabb i repliken, utan snarare blyg. Hon svarar - om

hon överhuvud svarar - med ett par ord. Men när hon gjort sig hemmastadd brukar hon nog i allmänhet komma i gång. Skillnaderna är visserligen stora. En lärare som verkar i t.ex. västra Finland eller Uleåborgs län har det svårt att förstå sin kollega i Helsingfors som klagar över alltför pratsamma elever: "man får inte muntur". Ändå kan det också bland dessa elever finnas någon, som aldrig säger ett ord. Hans familj har flyttat från Norra Karelen till någon av Helsingfors förstäder, och han förstår inte ens ordentligt vad de andra talar om eller skrattar åt.

Vår grammatik - eller modernare sagt: vår språkkänedom¹⁾ - innebär alltså i mycket hög grad att eleverna tillåts att använda språket på ett naturligt och levande men samtidigt tillräckligt disciplinerat sätt. Undervisningen i språkkänedom innebär ledning. Det är inte först och främst fråga om att avdämma rinnande vatten i flodbäddar, utan snarare om att utföra en försiktig granskning från flodstranden, på så sätt att man ger barkbåtarna en lätt knuff om de verkar för lata eller skulle råka fastna i vassen. Vi försöker också få den unga språkbrukaren att bli frigjord på så sätt att vi värdesätter hans språkliga egenart. "Det där var ett trevligt uttryck. Var har du varit på landet (hos mormor och morfar, på besök ...)? Vem annan har hört någon säga så? Hur sade du att dom sa' i TV:n? Jaha, ja det passar bra i dendär pjäsen, för dendär farbror'n var ju arg. Men hur låter det i vår mun? Hur borde vi prata i skolan? Ja'a. Och om man skriver det? Har ni märkt hur .....". Osv. Osv. Dethär är den första viktiga synpunkten. Man bör närma sig språket tolerant men inte "slaphänt".

1. Hurudan språkkunskap förutsätts av en elev som gått genom grundskolan?

Vi har inte pratat på de uppställda målen. Eller vad sägs om följande förväntningar:

Nedanstående egenskaper bör utmärka en elev som uppnått de allmänna målen för modersmålsundervisningen:

- han är en aktiv, kritisk och selektiv lyssnare, åskådare och läsare
- han har ett gott språk och han uttrycker sig i skrift och tal naturligt och logiskt
- han är skapande

---

1) Grammatik är ett ord, som man knappt mera träffar på i läroplanen för modersmålet och inte heller i läroböckerna. Vi talar om språkkänedom och avser det som förut gick under benämningarna ord-, sats-, rätt-skrivnings- och stillära.

- han har en mångsidig kännedom om modersmålets struktur och användning
- han är intresserad av språkets olika uttrycksformer och av att utveckla sina egna språkkunskaper

Då man granskar de allmänna målen märker man att modersmålet i grundskolan bör betraktas som ett färdighetsämne. Som en kuriositet kan jag nämna, att ordet förmåga eller med andra ord färdighet i en text på en sida upprepas åtta gånger, och att fjorton av tjugotvå uppställda mål måste anses höra till färdighetsområdet. Man eftersträvar alltså färdighet i att tala, läsa och skriva modersmålet på sätt som förutsätts i en given situation. Språkkännedomens funktion i egenskap av läroämne är alltså att betjäna utvecklandet av färdigheterna i anslutning till dessa delområden - talandet osv. - och att väcka intresse för språkets olika fenomen.

2. Modersmålets mål enligt läroplanen

Låt mig näst övergå till en mera systematisk presentation av några väsentliga drag i finskans läroplan. De allmänna målen har presenterats på följande sätt:

2.1. Språkkännedom

En elev som gått genom grundskolan innehar sådana kunskaper om modersmålets språkbruk och stilarter som

1. hjälper henne att uttrycka sig naturligt och ändamålsenligt i tal och skrift
2. stöder henne då det gäller att utveckla förmågan att lyssna och läsa
3. stöder inlärningen av främmande språk
4. ger henne en uppfattning om språkets funktion och struktur i allmänhet samt om modersmålets särdrag
5. väcker intresse för språkets olika fenomen
6. förklarar språkets betydelse som en del av individens utveckling

Denna långa förteckning är ägnad att fylla de krav på en utveckling av personligheten som nämns i läroplanen, då det ju i det för språkkännedomens uppställda målen ingår sådant som främjar tanke- och kommunikationsförmågan samt studietekniken då det gäller att utveckla de etiska, sociala och estetiska dragen i personligheten, ja t.o.m. den mentala hälsan.

Språkkännedomens bas mål har härletts ur de allmänna målsättningarna.

Vid definitionen av dessa bas mål har man beaktat

- elevernas ålder
- den språkliga aktivitetens självständighet och felfrihet samt hur väl kunskapsstoffet behärskas
- språkets funktion i samfundet (språkbruksroller, språkbrukssituationer)
- olika typer av texter, nivån för produktion och mottagande av olika slag av texter
- behovet och förmågan att behärska språkets uppbyggnad (ljud, form, sats och betydelse).

3. Utgångspunkten för undervisningen i språkkännedom

Basstoffet har valts ur en situationsmässig, begreppsmässig och grammatikalisk synvinkel. Eleven själv och förutsättningarna för hennes utveckling är naturligtvis också viktiga

- den psykologiska synpunkten är ju sist och slutningen den viktigaste.

Vi närmar oss alltså språket på tre olika sätt i undervisningen.

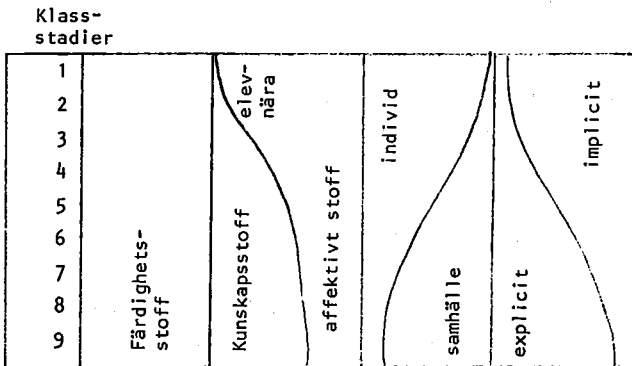
Följande tablåer är tagna ur PM:n om bas målen för modersmålundervisningen ('Bas mål och basfärdigheter i modersmålet', Skolstyrelsen 1977).

GRAMMATIK	
ordklasser - nomina - verblära - presens - imperativ osv. - partiklar	satslära - påståendesats - direkt frågesats - indirekt frågesats osv. frågeord
SITUATION SPRÅKLIGA AKTIVITETER OCH BEGREPP I ANSLUTNING TILL DESSA	
att visa vägen	att tilltala att fråga och att svara - plats - riktning - avstånd att tacka och att svara därpå

UTTRYCKSBEHOV	KATEGORI
mängd	tal numeraler uttryck för mängd mätningssätt
rum	dimensioner läge rörelse
moralisk värdering	kritik att ge efter godkännande ogillande

Växlingarna i synvinkeln bestäms av ändamålsenligheten. Sålunda har man på lågstadiet betonat individens behov och förutsättningar, vilket betyder att man behandlar stoff som är både elevnära och konkret. Undervisningen i språkkännedom är sålunda implicit.

Det teoretiska och med tanke på språkkännedomen explicita stoffet får ökat inflytande på högstadiet. Färdighetsstoffet följer med undervisningen genom hela grundskolan. De krav som samhället ställer har beaktats speciellt på högstadiet emedan eleverna där bör förberedas för olika sociala språkbrukssituationer. Planens linje kan åskådliggöras såsom följer (Basmål etc. s. 26):

Man bör komma ihåg att gränsen mellan den affektiva och den teoretiska undervisningen inte får vara skarp, utan att det endast är fråga om att avväga. Med affektiv undervisning avses i detta sammanhang sådan undervisning, i vilken man tar eleven som individ, elevens intressen, behov och önskningar i betraktelse.

Implicit undervisning ige betyder t.ex. beträffande språkkännedomen en undervisning, där man inte strävar till systematisk klassificering. Utökandet av språkkännedomen sker på så sätt att eleverna följdriktigt får bekanta sig med språkets olika metoder, men med undvikande av ett onödigt klistrande av namnlappar. I den explicita undervisningen behandlas språkets metoder med hjälp av begrepp.

Gränsen mellan de olika undervisningsmetoderna är inte skarp, såsom även framgår av tabblån, utan det är fråga om en avvägning av undervisningsmetoderna. I den mån elevernas behov av begreppsmässiga benämningar ökar, bör man naturligtvis inte vara rädd för att använda termer.

4. Begreppet språkkänedom preciserat

Exaktare uttryckt innebär språkkänedom alltså enligt vår mening följande:

Kunskap om språkbruket i olika situationer

Kunskap om språkets funktioner

Diskursiv kunskap om språket

Strukturer

Ordens betydelse, språkfält, begrepps kedjor

Strukturens och satssammanhangets inverkan på betydelsen

Allmänbildande kunskap:

Språkets uppkomst

Språkets betydelse för människan

Olika språk/det finska språkets ställning bland de andra språken

Det finska språkets särdrag.

5. Vilket lärostoff innebär basmålen

Det kan vara nyttigt att gå in litet närmare på det lärostoff med vars hjälp vi försöker uppnå de mål som nämndes. Det är ungefär som följer:

1-2 klassen - Begreppen ljud och bokstav, stavelse, ord, ordets början och slut, sats

- 3 klassen
- Begreppen vokal och konsonant
  - Ordgrupper, som bildas på basen av böjning:
verb, substantiv, adjektiv
  - Sats
- 4 klassen
- Begreppet ordklass, (efter det att man behandlat pronomina, partiklar och numeraler)
  - Substantivens, adjektivens och verbens grundform
  - Sammansättning av ord
  - Sammanbindande av satser (enkla huvudsatser)
- 5 klassen
- Granskning av det framställande, informativa språket
  - Skillnaden mellan substantiv, verb och adjektiv med hjälp av begreppen tempus, kasus, personform och possessiv form.
  - Kasusformerna nominativ, genetiv och partitiv
  - Satstyperna: påstående-, fråge- och uppmaningssatser
  - Olika typer av bisatser:
av subjunktionsbisatserna de temporala och de allmänna attsatserna, relativ bisats och frågande bisats
  - Satsens huvudindelning
- 6 klassen
- Eleverna förstår att orden bildar grupper, ordklasser, på basen av böjning. Eleverna förstår skillnaden mellan olika ordklasser.
  - Eleverna förstår att man med kasusformerna i finskan uttrycker avstånd, rörelse m.m. och att finskan i detta avseende avviker från många andra språk. Eleverna känner igen nominativ, partitiv, genetiv.
  - Eleverna förstår att tidsrelationerna uttrycks med olika verbformer. De bör kunna särskilja de positiva tidsformerna.
  - Eleverna vet hur man i finskan tillåter, rekommenderar, avslår, föreslår, övertalar och befäller samt förstår att situationen inverkar på hur detta görs.
  - Eleverna vet att satserna indelas i påstående-, fråge- och imperativa satser samt i huvud- och bisatser och känner igen förenämnda typer av huvud- och bisatser samt känner till hur användningen av dessa växlar.
  - Eleverna kan särskilja subjekt, predikat och objekt i en enkel påstående- eller frågesats.
  - Granskning av övertalningsspråket: tillstånd
att tolerera
att föreslå
att övertala
att be om något
att avböja
att avslå
  - Skillnaden mellan tidsformerna (endast de positiva)
  - Kasusformerna: att uttrycka avstånd, rörelse med hjälp av lokalkasus i finskan
  - Satser som uttrycker orsak och villkor
  - Nekande satser
  - Satsens huvudindelning + objekt

- 7 klassen
- Granskning av informationsspråket: kommunikation i samhället begreppet massinformation och massinformationsprocessen språket i olika typer av budskap och olikheterna däri
  - Begreppen nomen, verb och partikel
  - Jämförelseformer; aktiv och passiv
  - Satsfogning; frågesatserna
  - Satsens uppbyggnad och betydelse
  - Satsens huvudindelning + avsaknad av subjekt
  - Repetition av objektet
- 8 klassen
- Övertalningsspråkets metoder (modus systematiseras)
  - Fiktionens metoder
  - Satsens huvudindelning + predikativ, adverbial, attribut
  - Ordföljden, inverkan av ändrad ordföljd på betydelsen
  - Repetition av centrala faktorer i språkvården (stor begynnelsebokstav, sammansatta ord, skiljetecken)
- 9 klassen
- Eleverna känner till massinformationens olika budskapstyper och deras kännetecken. De förstår, vilka faktorer som bidrar till att budskapen når fram
  - Eleverna vet att skön|litteraturens och sakprosans språkliga metoder skiljer sig från varandra.
  - Eleverna vet hur språket används för att styra och övertala (lagtexter, anvisningar, befallningar, reklam, anhållan).
  - Eleverna förstår skillnaden mellan de olika satstyperna samt principerna för satsfogningen.
  - Eleverna kan särskilja subjekt, predikat och objekt i enkla påstående- eller frågesatser.
  - Eleverna förstår skillnaden mellan olika ordklasser och olika tidsformer.
  - Eleverna vet på vilket sätt finskan skiljer sig från övriga språk och kan nämna sådana omständigheter som är typiska för vårt språk (de många ändelserna, ordföljden, särdragen i ljudstrukturen).
  - Faktorer som inverkar på förståelsen av massinformationens budskap
  - Granskning av språket i drama och poesi
  - Granskning av det styrande, officiella språkets särdrag: satsförkortningar, nominalformer
  - Bisatsen som satsdel
  - Sammansättning av ord och avdelning av nya ord
  - Lånord finskans särdrag, ställning, dialekter
  - Huvudbetydelse - konnotation, betydelsens förändring

Förteckningen över språkkännedomens studiestoff är relativt strukturbe-
tonad. Man bör dock inte förledas att glömma huvudprincipen: granskningen
av språkbruket och språkets struktur bör anknytas till varandra.

6. Resultaten av studierna i språkkännedom

Att studera språkkännedom behöver inte alls vara svårt eller tråkigt.
Till läroämnet ansluter sig likväl en mångfasetterad utformning som kräver

smidighet och ansträngningar som förutsätter stor koncentration. Det som inlärs måste oberoende om inläringen ske genom iakttagelser eller induktivt, flitigt tränas eller med andra ord tillämpas i olika situationer. Många olika inlärningsprocesser utom lektionerna i modersmålet, t.ex. språkbruket under lektionerna i realämnen, hållna föredrag och förklarande eller ickeförklarande av nya ord, bidrar till att öka eller förtröga språkkunskaperna. Resultaten av undervisningen i språkkännedom motverkas också ofta av det väldiga kommunikationsfältet utanför skolan.

Det speciella i delområdet framgår därav att grammatikundervisningen i den nya läroplanen mest har ändrats jämfört med den tidigare. Inte blott på grund av namnet, utan också av andra orsaker kan man nu konstatera att det blåser nya vindar. Vi tänker t.ex. nu att eleverna på de lägsta klassstadierna upplever ett orienterande skede; i sin strävan att erövra språket närmar de sig lagbundenheterna småningom. När de genomgått den första hälften av grundskolan är de kapabla att analysera sitt kunskapsförråd, också olika grammatiska kategorier. Eleverna i högstadiet borde vara kapabla att i någon mån tänka teoretiskt.

Från det fria inlärnings sätt, som man i början av 70-talet började tillämpa som reaktion mot den tidigare grammatikdominerade undervisningen, kan man nu spåra en viss återgång till det tidigare. Nu anser man att en mycket ung människa med lätthet lär sig tämligen mekaniska saker, såsom t.ex. finskans kasusformer. Hon bör alltså på sätt och vis i minnet upplagra sådant material som hon kanske först vid en mognare ålder kan börja tillämpa. I denna tro stärks vi av vissa pålitliga forskare som sysslat med problem i anslutning till människans minne.

Om språkkänndomen förverkligas på ett intressant sätt, om den planeras följdriktigt men med plats för improvisationer, blir den en meningsfull och trevlig del av läroämnet. Här är alla medel utom de tråkiga tillåtna. Tråkig blir undervisningen t.ex. då eleven inte ges tillfälle till den fina erfarenhet som ansträngning innebär eller om hon aldrig får känna att hon verkligen lyckats i sina studier av modersmålets regler och undantag.